

YENİÇAĞ'DA BATILI SEYYAHLARIN GÖZÜYLE MARDİN

Mehtap NASIROĞLU^{1*}

¹Arş. Gör., Batman Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, BATMAN

* historian85@hotmail.com

Özet: Tarihin çeşitli dönemlerinde Mezopotamya, el-Cezire, Diyar-ı Rabia veya Tur-Abdin olarak adlandırılan coğrafyada yer alan Mardin, farklı etnik grupları, farklı dinleri ve farklı kültürleri aynı pota altında eritmiş olması sebebiyle Batılı seyyahların uğrak yerlerinden biri olmuştur. Binlerce yıllık tarihe sahip olan Mardin yöresi, diğer dönemlerde olduğu gibi, Yeniçağ'da da doğuyu merak eden birçok seyyaha ev sahipliği yapmıştır. Yeniçağ'da bir Osmanlı Sancağı olan Mardin, Thevenot, Le-Gouz, Niebuhr, Sestini ve Olivier gibi birçok batılı seyyahın araştırmalarına konu olmuştur. Çeşitli maksatlarla Mardin'e gelen seyyahların hepsi aynı güzergahı kullanmamış, bazıları farklı yolları takip ederek kente ulaşmışlardır. Bu çalışmada, Batılı seyyahların Mardin hakkındaki gözlemleri ve seyahatleri sırasında kullandıkları güzergahları üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeniçağ, Seyyah, Mardin, Osmanlı

Mardin From The Eyes of Western Travelers in the New Age

Abstract: Mardin, a member of geography which has been called Mesopotamia, al-Jazeera, Diyar-ı Rabia and more specific sense Tur-Abdin by geographers in various periods of history, has been frequented by Western travelers due to melting different ethnic groups, different religions and different cultures under the same pot. Mardin region, which has thousands of years of history, in the New Age as well as other periods has hosted many travelers who are curious about the east. Mardin, which is an Ottoman Sanjaq in New Age, was the subject of research of many western travelers such as Thevenot, Le-Gouz, Niebuhr, Sestini and Olivier. Purposes of travelers coming region is not certain. Travelers coming to the region sometimes in order to trade, sometimes as a messenger, sometimes as a cleric. All travelers did not use the same route; they reached the city by following different paths. Political, social, religious, economic, cultural and ethnic structure of the Mardin can be learned from travelers. In this study, besides observations of travelers from the western region about Mardin the routes they use will be shown on the maps and engravings in the city will be given.

Key Words: New Age, Traveler, Mardin, Ottoman

Tarih ve coğrafya kaynakları arasında ayrı bir öneme sahip olan ve muhtelif ülke hükümdarları tarafından Asya ve Avrupa'nın çeşitli bölgelerine yollanan elçilerin yazdıkları raporlar veya dünyanın çeşitli bölgelerini gezen denizci ve tüccarların naklettikleri rivayetlerle şekillenen seyahatnameler, tarih araştırmalarında başvurulan temel kaynaklar arasında yer almaktadır¹.

Bilinmeyen ülkeleri görmek, ilginç özelliklerini yakından izlemek, dünyanın muhtelif yerlerinde yaşayan diğer insanları tanımak arzusu, gezginlerin merakını kamçulamış; zahmetli ve uzun yolculuklara çıkmalarına neden olmuştur².

Tarih boyunca birçok seyyahı misafir eden Mardin'in Yeniçağ seyyahları tarafından nasıl tasvir edildiği konusuna geçmeden önce, kentin tarihi coğrafyası hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır. Zira bölgenin coğrafî ve stratejik önemi anlaşılmadan, özellikle Batılı seyyahların bu bölgeye neden geldikleri konusu yeterince anlaşılacaktır.

Mardin şehri, Mardin-Midyat eşiğinin güney yamaçları üzerinde, Yukarı Dicle havzasını el-Cezire ovasına bağlayan en elverişli geçit yerinde, İran, Azerbaycan ve Anadolu'dan gelip Suriye, el-Cezire ve Irak'a giden kadim yollara hakim bir konumda kurulmuş olup, muhteşem kalesi şehrin 100 m. kadar yukarısında yer alır³.

İlkçağlardan bugüne kadar kuzey-güney ve doğu-batı kültürünün birbirine karıştığı yerde bulunan Mardin, güneyde alabildiğince uzanan Mezopotamya Ovası ile kuzeyde Diyarbakır düzlüğü arasındaki tek geçiş noktasını oluşturmaktadır⁴.

Bu coğrafi konumundan dolayı Mardin şehri, tarih boyunca ele geçirilmesi çok güç, savunmaya da son derecede elverişli bir yerleşim alanı olmuştur. Tarihin tanıdığı büyük doğulu fatihler, mesela Moğol ve Timur orduları, bu kentin önünden geri dönmek ya da kenti ele geçirmek için birkaç kez zorlamak durumunda kalmışlardır⁵.

¹ Yusuf Ziya Yörükkan, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, İstanbul 2004, s.39; Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, s. 16

² Ertuğrul Önalp, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Bazı İslam Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginleri", *OTAM*, S.2, Ankara 1991, s. 231

³ Mehmet Taştemir, "Mardin", *DİA*, C.28, Ankara 2003, s.43-51

⁴ Suavi Aydın, *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 2000, s. 1.

⁵ Suavi Aydın, *a.g.e.*, s. 2.

Mardin'in bu coğrafi ve stratejik konumuyla ilgili bu kısa tespitlerden sonra, Yeniçağ'da Mardin'i ziyaret eden Batılı seyyahların, şehir ve çevresi hakkındaki izlenimlerini kronolojik sırasına göre inceleyebiliriz.

Bu seyyahlardan ilki Venedikli tüccar *Josaphat (Giosafa) Barbaro* olup, Uzun Hasan'ın başkenti Tebriz'e doğru yol alırken Mardin'e de uğramış, kent hakkında önemli bilgiler sunmuştur.

1474-1478 yılları arasında bölgeye gelen Barbaro, Silifke Limanı'nda başlayan yolculuğuna, Osmanlı topraklarına girmeksizin, Çukurova'dan yani Ramazanoğlu topraklarından devam etmiş; daha sonra Tarsus, Adana, Urfa hattını takip ederek Mardin'e ulaşmış, buradan da Hasankeyf'e geçmiştir (bkz. Harita-1).

Barbaro, Mardin'i bir tepe üzerindeki şehir olarak tasvir eder. Bu şehre girişin sadece bir yerden mümkün olduğunu, bu girişin de, dört adım genişliğinde tek parça taş basamaklı, bir mil kadar uzunluğu olan bir merdiven olduğunu zikreder. Ayrıca, bu basamakların yukarısında büyük bir kapıdan ve onun arasında şehirde son bulan bir yoldan bahseden Seyyah, şehirdeki bir tümsek üzerinde yaklaşık elli adım yüksekliğinde bir kalenin yer aldığını ve kaleye giden yolun da basamaklı olduğunu belirtir. Yine Barbaro, dış kaleye sahip olmayan şehirde, yaklaşık 300 hane bulunduğunu ve nüfusunun nispeten kalabalık olduğunu ifade eder. Mardin'de kadife ve ipek kumaşların bolca dokunduğundan bahseden Barbaro, şehrin Uzun Hasan'ın ülkesine dahil olduğunu da belirtir. Ayrıca, Mardin için ilginç bir ifadeye de yer veren Barbaro, Türkler ve Mağrip Araplarının "Bu şehir o kadar yüksektir ki halkı şehrin üzerinden uçan kuşları asla göremezler" dediğini zikreder.⁶ Yine Barbaro, Mardin'de hastaların tedavi edildiği bir hastaneden de söz eder.

Mardin hakkında bilgi veren diğer bir seyyah ise 16. yüzyıl başlangıcında kente uğramış, ismi meçhul Venedikli bir tacirdir⁷. Seyyah, eserinde adını belirtmediği için Doğu ile ilgili araştırma yapanlar bu seyyahı hep "Venedikli Adsız Satıcı" olarak bahsetmişlerdir⁸. Bu İtalyan seyyah, şehrin ortasında üzerinde kale bulunan bir tepenin bulunduğunu ve binaların bu tepeyi çevrelediğini, şehirde güzel saraylar ve camiler bulunduğunu yazmıştır.⁹

⁶ Josaphat Barbaro, *Anadolu ve İran'a Seyyahat*, çev. Tufan Gündüz, İstanbul 2005, s. 64-65.

⁷ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s.90.

⁸ İsmet Şerif Vanlı, *Batılı Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan*, çev. M. Demirci, İstanbul 1997, s. 19.

⁹ Nejat Göyünç, *a.g.e.*, s. 90-91

Başka bir Batılı seyyah olan *Monsieur De Thevenot*, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Mardin'e uğramıştır. Doğuya yaptığı ikinci gezisine 1663'te başlayan bu seyyah, gemiyle Marsilya'dan İskenderiye'ye geçmiş ve oradan sırasıyla Şam, Halep, Urfa ve Mardin'e uğradıktan sonra, Nusaybin üzerinden Musul'a gitmiştir. Buradan Dicle Nehri'ni takiben Bağdat'a, oradan da Hemedan ve İsfahan'a gitmiştir (bkz. Harita-3).

Eserinde, İslam hakimiyetinden önce Urfa, Mardin, Nusaybin ve Musul bölgesinde Hıristiyan ve yerleşik Süryani dili konuşan bir halkın varlığından söz eden Seyyah Thevenot, zamanla bu halkın, kuzeyde (Urfa, Mardin ve Nusaybin) Kürt aşiretleri, güneyde de Arap aşiretleri tarafından asimilasyona tabi tutulduğunu anlatır.¹⁰

Mardin Kalesi'nin çok güçlü bir kale olduğuna dikkat çeken seyyah, hem kaynak suyuna hem de su deposuna sahip olmasından dolayı, Türklerin burası için; "hiçbir ordu tarafından alınamayacağını" söylediklerini nakleder. Mardin tarihini yöre halkından öğrenen Thevenot, Timur'un kaleyi yedi yıl boyunca kuşattığından bahseder¹¹. Fakat Thevenot'un eserinde naklettiği kuşatma hadisesi, tarihi gerçekleri pek yansıtmamaktadır¹².

Thevenot'un ve onu takip eden bazı batılı seyyahların eserlerinde değindikleri, Mardin'in Timur tarafından 7 yıl muhasara edildiği hadisesi, ne dönemin ana kaynaklarında ne de tetkik eserlerde zikredilmemiştir. Öyle anlaşılıyor ki, Timur'un Mardin'i iki defa istila etmesi ve bu iki istila arasındaki sürenin yaklaşık 7 yıla tekabül etmesi, seyyahların Mardin'in 7 yıl kuşatma altında kaldığı fikrine kapılmalarına sebep olmuştur.

Öte taraftan, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Mardin'e uğrayan *La Boullaye Le Gouz*, Fransız aristokrasisine mensup önemli seyyahlardan biriydi. Bu Fransız seyyah, Paris'ten başlamış olduğu yolculuğunda Floransa ve Roma gibi Avrupa şehirlerini gezdikten sonra, İstanbul, Amasya ve Erzurum hattıyla Ermenistan ve akabinde İran'a varmış, buradan da Hindistan'a doğru yol almıştır. Hindistan yolculuğundan sonra Ortadoğu'ya geçen Seyyah, burada Kuzey Irak'ı gezdikten sonra, Ninova'dan Mardin'e geçiş yapmış, Mardin'den sonra Diyarbakır'a, oradan da Halep istikametinden Mısır'a geçmiştir¹³.

¹⁰ Monsieur De Thevenot, *The Travels of Monsieur de Thevenot into the Levant*, London 1687.

¹¹ Monsieur De Thevenot, *a.g.e.*, s.47-48.

¹² Timur'un Mardin kuşatmaları hususunda detaylı bilgi için bkz. Nizamüddin Şami, *Zafername*, çev. Necati Lügal, Ankara 1987, s. 183; İbn Arabşah, *Acayib'ül Makdur Fi Ahbar-ı Timur*, İstanbul 1305, s. 48-50; Hayrün-nisa Alan, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, İstanbul 2007, s. 62.

¹³ La Boullaye Le-Gouz, *Les Voyages et Observations Du Sieurs De La Boullaye Le Gouz*, Paris 1657.

Eserinde Mardin'in gravürüne de yer veren Seyyah Le Gouz, Mardin şehrini sultanın Asya kıtasındaki en güçlü yeri olarak tanımlar. Mardin'in daha çok bir dağın tepesine ve bir kayanın üzerine inşa edildiğini zikreder. Yine Le Gouz, Timur dönemindeki Mardin şehri hakkında şunları dile getirir:

*"Fetihleri sırasında Timurlenk, Türklerin İmparatoru Beyazıt'ın zaferlerini kıskanır-casına, kızgınlığına yenilip Asya'nın büyük bir bölümünü yağmaladı ve her ne kadar yedi yıl boyunca bütün alanın efendisi olsa da Mardin'i ele geçiremedi. Çünkü bu yerin altı oyulamayacak kadar sağlam ve kuşatmaya direnecek kadar da gıdaya sahipti"*¹⁴

Mardin ve çevresi hakkında detaylı bilgi veren ve 1766 yılında Mardin'e gelen Alman Seyyah Carsten Niebuhr, önce İran'ın güneyindeki Şiraz ve Persepolin ile Arap tarafındaki Maşgat'ı ziyaret ettikten sonra, Basra'dan inerek Bağdat'a ulaşmıştır. Bundan sonra Musul'a gitmek üzere yola çıkan Seyyah, Kerkük, Altun Köprü ve Erbil'i geçtikten sonra Nusaybin ve Mardin üzerinden Diyarbakır'a varmıştır. Nihayet Diyarbakır'dan Urfa'ya bir dönüş yaparak Halep'e gitmiştir¹⁵ (bkz. Harita-3).

Niebuhr'un verdiği bilgiye göre, Mardin'de iskân edilmek istenen aşiretlerden Cihanbeyli 10 bin çadır, Milliler 11 bin çadır, Şakaki ise bin çadır nüfusa sahipti¹⁶.

Niebuhr, Mardin'i yüksek ve oldukça dik bir kayalığın üzerine kurulu, bir zamanlar kalesinin sağlamlığıyla ünlü bir şehir olarak tasvir etmiştir. Eski şehir surlarından tek tük parçalar kalan Mardin Kalesi'nin de bir yıkıntı halinde olduğuna işaret eden Seyyah, dar ve uzun olarak inşa edilen kalenin, şehrin hemen sırtındaki dik ve yüksek bir kayalığın üzerinde bulunduğunu zikretmiştir. Niebuhr, dar yolda ilerledikçe sağda solda kule yıkıntılarının göze çarptığını belirtmiş, bunun yanında ana kaleye açılan giriş kapısının bir kısmının kayaya oyulduğunu, diğer kısmının ise demirden yapıldığını; oyulmuş olan kısımda Hristiyanlar zamanında yapılmış figürler bulunduğunu yazmıştır. Kalenin sağlamlığını kayaların çok dik olarak inmesine bağlayan Niebuhr, bu nedenle bazı kenarlarına sur örülmediğine ve evlerin buralara kadar inşa edildiğine dikkat çekmiştir. Kalede ayrıca su kaynağı olduğunu; fakat bunun yanında yağmur suyu biriktirmek amacıyla çok büyük sarnıçların da yapıldığını belirtir. Yine Niebuhr, seyahatnamesinde Mardin'in Timurlenk tarafından kuşatıldığı bilgisine de yer verir¹⁷.

¹⁴ La Boullaye Le-Gouz, *a.g.e.*, s.338-345.

¹⁵ İsmet Şerif Vanlı, *a.g.e.*, s.54.

¹⁶ Yusuf Halaçoğlu, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, Ankara 1991, s.46

¹⁷ İlhan Pınar, "Karsten Niebuhr'un Gözüyle 1760'larda Mardin ve Diyarbakır", *Tarih ve Toplum*, S.161, 1997, s.43-44.

Seyyah, Őhrin kurulduđu arazinin, iŐlemesi kolay olan yumuŐak kirećtaŐından olduđu ićin, Őehirdeki evlerin birinci katının genellikle oyularak yapıldıđını ve ćatıların kubbeli olduđunu belirtir. Bunun yanında evlerin teras Őeklinde birbirinin üzerine inŐa edildiđinden ötürü, alttaki ev ćatılarının üstteki evlerin sokaklarını oluŐturduđunu yazan Niebuhr, Őhrin bütün evlerinin verimli Mezopotamya Ovası'na bakan manzaraları olduđunu zikreder. Kalenin ićinde bir zamanlar iki yüzden fazla ev olduđunu, Őimdi ise sadece seksen ev bulunduđunu belirten Seyyah, Őehirdeki toplam hane sayısının üç bini gećmediđini; bu evlerin takriben iki bininde Sünni Müslümanların, geri kalanında ise Hıristiyanların yaŐadıđını, ayrıca, Őehirde on Yahudi ailesi bulunduđunu da yazar.

Niebuhr, Mardin'de Müslümanların mescitleri dıŐında on camileri bulunduğunu; fakat bunlardan sadece iki tanesinde minare bulunduğunu, ayrıca Mardin'de kurucusunun adı olan Kasım PaŐa adıyla anılan ćok büyük bir binaya sahip bir medrese olduğunu ve kurucusu tarafından her yıl medreseye 10.000 kuruŐ gönderildiğini anlatır. Mardin'in iklimine de değinen Niebuhr, Őhrin yüksek bir yere kurulduğu ićin havasının temiz ve sağlıklı olduğundan, yazlarının serin, kiŐ aylarının ise ćok soğuk olduğundan bahseder. Mardinlilerin ısınmak ićin sarındıkları kürkler yetersiz kaldığı zaman, mangal yakarak ısındıklarını söyleyen Niebuhr, Türkiye'nin birćok yerinde olduğu gibi, buradaki kadınların da bir ćukurda yaktıkları ateŐin ćevresine toplanarak ve üzerlerine halı ve kilim örterek ısındıklarını dile getirir¹⁸

Niebuhr, Mardin'de ilkbaharda ne kadar ćok yađmur yađarsa, insanların o kadar ćok ürün beklentisi ićine girdiđini, Mayıs ayının ortasından Ekim ayına kadar bir damla bile yađmur yađmadıđını ve insanların bu süre ićinde evlerinin ćatılarında açık havada yattıklarını kaydeder. Őehirde yeteri kadar hem de ćok lezzetli su bulunduđuna iŐaret eden Seyyah, Őhrin aŐađı kısmında ve ćevrede ćok güzel bahćelerin olduđuna, özellikle üzüm bađları, armut, elma, badem ve fındık bahćelerinin bulunduđuna da dikkat ćeker. Seyyah, Mardin'de "ıccas" adı verilen ćok ünlü bir erik yetiŐtiđinden, öyle ki bu eriđin bir kısmının her yıl padiŐaha gönderildiđinden de söz eder. Ayrıca, ćevrede ćok fazla ılgıncar (yabani kiraz) yetiŐtiđini, bundan dolayı bu meyvenin ćekirdekleriyle Basra ve Halep'e yönelik ticaret yapıldıđını, bu ticaretin Mardin'in önemli gelir kaynaklarından olduđunu da zikreder. Yine Niebuhr, burada bol miktarda üzüm yetiŐtirildiđini, bu üzümlerin dıŐarı satılıp Őarap yapıldıđını, bunun yanında bol miktarda arpa ve buđday yetiŐtirildiđini anlatır. Ayrıca, Mezopotamya Ovası'nın ćayırlarında otlayan hayvanlardan elde edilen etin lezzetine deđinen Niebuhr, Mardin'de keten ve pamuk iŐleyen tezgâhlardan ve cam fabrikasından da bahseder.¹⁹

¹⁸ İlhan Pınar, *a.g.m.*, s.43-44

¹⁹ İlhan Pınar, *a.g.m.*, s.43-44

Bu ticari faaliyetlerin yanı sıra, şehirdeki ve civar köylerdeki dokuma tezgahları, Mardin'deki darphane, başhane, kirışhane, boyahane, bozahane, tabakhane, şem'hane, ve susam yağı imalathanesi (mi'sara) gibi tesisler, Mardin'de hayli gelişmiş bir endüstrinin de mevcudiyetine işaret etmektedir²⁰.

Floransa akademisinden İtalyan başrahip *Domenico Sestini*, 1781 ve 1782 yıllarında Dicle ve Fırat'tan geçerek İstanbul'dan Basra'ya yolculuk yapmış, bu yolculuğu esnasında Mardin ve Nusaybin'e de uğramıştır. Akademisyen Sestini, yolculuğuna İstanbul'dan başlamış, buradan İzmit, Bolu, Amasya, Tokat, Sivas, Keban ve Diyarbakır güzergâhını takip ederek Mardin'e varmış; Mardin ve Nusaybin'i gezdikten sonra Musul'a, oradan da Bağdat'a geçmiştir.

Sestini'nin Mardin hakkındaki gözlemleri ise şunlar olmuştur:

"Mardin kentini çevreleyen, tüf ve kireçtaşından oluşan bir dağın tepesinde, erişilmesi imkânsız kadim bir kale halen varlığını sürdürüyor. Bir Yunan imparatorundan kaldıkları düşünülüyor. Eskiden buralar Diyarbakır paşasına bağlıymış. Son 50 yıldır ise Bağdat paşasının yönetiminde. Mardin, kadim "Marde" isminden gelmekte. 41. kitabının 5. bölümünde Giustino, Arsace V'in Mardelileri yendiğini anlatır. Son derece güçlü olan bu halkı, savaştan sonra Carra kentine götürmüştü. Bu halklar, Ermenistan hudutları dahilindeki Ptolomeus'tan ve Media'dan gelmektedir. Plinyus kendilerine Mardaniler demekteydi. Ancak bunların, Media'daki Mardiler değil, Diyarbakır bölgesindeki bir başka halk olduğu düşünülüyor".²¹

Sestini, Mardin'de Türkler, Kürtler, Araplar, Ermeniler, Keldaniler ve Jakobitlerin yaşadığını, dolayısıyla Türkçe, Kürtçe, Ermenice, Keldanice ve Süryanice konuştuğunu zikretmiştir. Burada yaklaşık beş bin kişinin yaşadığını söyleyen Sestini, Müslümanların kendilerine ait camileri, hamamları ve hanları olduğunu kaydetmiştir. Bunun yanında, Katolik olan Keldanilerin bir kiliseye sahip olduklarını ve Diyarbakır'da bir piskoposlarının bulunduğunu belirtmiştir. Ermenilerin de Katolik olduğunu ve kendilerine ait bir kiliselerinin bulunduğunu belirten Sestini, bunların piskoposlarının tüm doğu dillerini bilen, iyi düzeyde de İtalyanca ve Latince konuşan Ankara doğumlu Pietro Eleazaro olduğunu zikretmiştir. Sestini, buradaki Jakobitlerin de Ermenilerle sık sık din kavgalarına tutuşan bir patriklerinin bulunduğunu belirtmiştir.²²

Sestini, hem Diyarbakır'da hem de Mardin'de Şemsilere, yani güneşe tapanlara rastladığını, bunların İsmail'in torunları olduklarının varsayıldığını kaydetmiştir. Şemsilerin kitabı veya sunaklarının olmadığına dikkat çeken Sestini, bunların güneşe dönüp ibadet ettiklerini, ancak bunun yanı sıra vaftiz olmak için jakobitlerin kilisesine gitmekten de geri kalmadıklarını zikretmiştir²³.

²⁰ Nejat Göyünç, *a.g.e.*, s.125.

²¹ Domenico Sestini, *Viaggio Da Constantinopoli A Bassora*, Paris 1786, s.113-115.

²² Domenico Sestini, *a.g.e.*, s.116.

²³ Domenico Sestini, *a.g.e.*, s.116.

Mardin'in genel durumuna da değinen Seyyah Sestini, burada içilebilen tek suyun sarnıçlarda bulunan ve bir nebze tuzlu olan su olduğunu kaydetmiştir. Her ne kadar iyi suyu bulunmasa da Mardin'de iyi fiyata çok şarap üretildiğine işaret etmiştir. Sestini, bu kentte "yl-başı" denilen bir hastalığın yaygın olduğunu, salgın hastalıkların kolaylıkla burayı etkilediğini, özellikle Diyarbakır salgınında buranın çok zarar gördüğünü, kentteki sayısız boş dükkânın ise bunun en canlı kanıtı olduğunu belirtmiştir.

Mardin'in etrafının bağlar, bostanlar, kiraz, kayısı, şeftali ve diğer meyve ağaçları ile çevrili olduğunu kaydeden Sestini, burada "injaz" denilen, mor renkli yeşil ceviz büyüklüğünde bir erik bulunduğunu aktarmıştır. Bunun yanı sıra burada çok miktarda dut ve butum denilen terebint ağaçlarının mevcut olduğuna işaret eden Seyyah, bu ağaçların normal menengiçten daha iyi meyveler verdiğini ve bu meyvelerin Halep, İstanbul ve Arap şehirlerine yollandığını zikretmiştir.²⁴

Mardin'in mimari yapısına da değinen Sestini, şehirdeki evlerin, dağlardan çıkarılan beyaz kireç taşıyla imal edilmiş, kare şeklinde rahat mekânlar olduğunu; üst kısımlarında açık bir teras bulunduğunu, yazın ve özellikle de Temmuz ayında insanların bu teraslarda uyduğunu kaydetmiştir.

Başka bir seyyah olan *Olivier*, XVIII. yüzyılda Anadolu topraklarından iki kez ve iki ayrı yerden geçmiştir. İzlediği güzergâhlardan ilkinde, gemiyle geldiği Celindro'dan (günümüzde Gazipaşa) Karaman, Konya, Afyonkarahisar, Kültahya, İznik, Hersek, Diliskelesi, Gebze ve Kartal üzerinden İstanbul'a; ikincisinde ise Halep'ten gelerek, Birecik, Şanlıurfa, Mardin ve Nusaybin üzerinden Musul'a ulaşmıştır.²⁵

1799 yılında Mardin'e uğrayan *Olivier*; şehrin harap durumdaki bir kalenin yanında olduğunu ve Bağdat paşasının bu duvarı yakın zamanda tamir ettirdiğini belirtir. Ayrıca, Mardinlilerin vaktiyle Timurlenk'in beş yıl süre ile şehri kuşattığını, lakin zapt edemediğini söyleyerek iftihar ettiklerini anlatır. Fakat Mardin'i Timurlenk'in değil Cengiz'in torunu Hülagu Han'ın kuşattığını da ifade eder.²⁶

Yine *Olivier*'in tasvirine göre; Mardin, bütün genişliğine rağmen bir şehirden ziyade bir köyü andırıyordu. Şehirde ancak 3000 kadar Kürt ile beş altı bin Türk veya Arap, 1500 kadar Jacobite Ermeni, bir o kadar da Nesturi vardı. Nesturilerin patriği Antakya'da, Jacobiteler'ininki ise Diyarbakır'da oturuyor-

²⁴ Domenico Sestini, *a.g.e.*, s.117.

²⁵ Ahmet Mümtaz Maden, "Olivier'ye Göre Anadolu (Birecik, Şanlıurfa, Mardin, Nusaybin)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul 2001, s.2.

²⁶ *Olivier*'in vermiş olduğu bu bilginin yaptığımız araştırma sonucu yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Zira; Mardin, ilhanlılar devrinde 1260'da Hülagu'nun oğlu Yaşmut tarafından sekiz ay muhasara edilmiştir. Bkz. Katip Ferdi, *Mardin Mümlük-i Artukiyye Tarihi*, nşr. Ali Emiri, İstanbul 1331, s. 34.

du. Ayrıca, Mardin'de yirmi Yahudi ailesi vardı. Mardin, vaktiyle padişah tarafından atanmış bir voyvoda tarafından yönetiliyordu. Fakat sonraları Bağdat paşasının yetkisine verildi. O da buraya bir mütesellim tayin etti.²⁷

Mardin'de badem ve fıstık ağaçlarının çokluğundan bahseden Seyyah, Avrupa'da yetişen elma, armut, kiraz, erik gibi meyvelerin burada da bol miktarda yetiştiğini dile getirir. Burada, kışlarının çok sert, yazlarının ise çok sıcak geçtiğini, ovada pamuk, susam ve bol miktarda hububat ve arpa yetiştirildiği; fakat önemli ticaret yolları üzerinde yer almadığı için ticaretin pek gelişmediğini belirtir.²⁸

KAYNAKLAR:

- ALAN, Hayrünisa, *Bozkırdan Cennet Bahçesine Timurlular (1360-1506)*, Ötüken yay., İstanbul 2007.
- AYBET, Gülgün Üçel, *Avrupalı Seyyahların Gözünden Osmanlı Dünyası ve İnsanları (1530-1699)*, İstanbul 2003.
- AYDIN, Suavi, *Mardin Aşiret-Cemaat-Devlet*, Tarih Vakfı Yay. İstanbul 2000.
- BARBARO, Josaphat, *Anadolu ve İran'a Seyahat*, çev. Tufan Gündüz, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005.
- GÖYÜNÇ, Nejat, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, TTK, Ankara 1991.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK, Ankara 1991.
- İBN ARAPŞAH, *Acaıyb'ül Makdur Fi Ahbar-ı Timur*, İstanbul 1305.
- KATİP FERDİ, *Mardin Mülluk-i Artukiyye Tarihi*, (nşr. Ali Emiri), İstanbul 1331.
- LE GOUZ, La Boullaye, *Les Voyages et Observations Du Sieurs De La Boullaye Le Gouz*, Paris 1657.
- LEWIS, Bernard, "Doğuya Giden Bazı İngiliz Seyyahlar", Çev., Esin Erdim- Salih Özbaran, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. 2, Manisa 1984.
- MADEN, Ahmet Mümtaz, "Olivier'ye Göre Anadolu (Birecik, Şanlıurfa, Mardin, Nusaybin)", Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı, İstanbul 2001.
- MINORSKY, V., "Mardin", *İslam Ansiklopedisi*, c.VII, 1957.
- NIEBUHR, Carsten, *Travels through Arabia, and other Countries In The East*, ing. çev. Robert Heron, c.II, London 1792.
- NİZAMÜDDİN ŞAMİ, *Zafername*, (çev. Necati Lugal), TTK, Ankara 1987.
- OLIVIER, Guillaume Antoine, *Türkiye Seyahatnamesi*, (çev. Oğuz Gökmen), c.2, İstanbul 1991.
- ÖNALP, Ertuğrul, "XVI. Yüzyıla Kadar Türkiye ve Bazı İslam Ülkelerinde Bulunan İspanyol Gezginleri", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.2, Ankara 1991.
- PINAR, İlhan, "Karsten Niebuhr'un Gözüyle 1760'larda Mardin ve Diyarbakır", *Tarih ve Toplum*, S.161, 1997.
- SESTINI, Domenico, *Viaggio Da Constantinopoli A Bassora*, Paris 1786.
- TAŞTEMİR, Mehmet, "Mardin", *DİA*, C. 28, Ankara 2003.

²⁷ Guillaume Antoine Olivier, *Türkiye Seyahatnamesi*, çev. Oğuz Gökmen, c.2, İstanbul 1991, s.126.

²⁸ Guillaume Antoine Olivier, *a.g.e.*, s.126.

THEVENOT, Monsieur De, *The Travels of Monsieur de Thevenot into the Levant*, London 1687.

VANLI, İsmet Şerif, *Batılı Eski Seyyahların Gözüyle Kürtler ve Kürdistan*, çev. M. Demirci, Avesta yay. İstanbul 1997.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, *Müslüman Coğrafyacıların Gözüyle Ortaçağ'da Türkler*, Gelenek yay., İstanbul 200

EKLER

Harita 1: Joseph Barbut'un Gezi Güzergahı

Harita 2: Domenico Jacini'nin Gezi Güzergahı

Harita 3: Thevenot, Le-Dos, Nishapur ve Olivier'in Seyahatleri

— Thevenot'un Gezi Güzergahı — Nishapur'un Gezi Güzergahı
— Le-Dos'un Gezi Güzergahı — Olivier'in Gezi Güzergahı